

Uve Tim

U senci
moga
brata

Prevela s nemačkog
Maria Glišić

■ Laguna ■

Naslov originala

Uwe Timm

AM BEISPIEL MEINES BRUDERS

Prvi put objavljeno na nemačkom jeziku kao:

Uwe Tim, *Am Beispiel meines Bruders*

Copyright © 2003 by Verlag Kiepenheuer & Witsch
GmbH & Co. KG, Cologne / Germany

Copyright © of the translation: 2012, S. Fischer
Foundation by order of TRADUKI

Translation copyright © 2012 za srpsko izdanje,
LAGUNA

Objavljivanje ove knjige podržala je književna mreža TRADUKI, koju čine Savezno ministarstvo za evropske i međunarodne poslove Austrije, Ministarstvo inostranih poslova Nemačke, švajcarska fondacija za kulturu „Pro Helvecija“, „KulturKontakt Austrija“, Geteov institut, Javna agencija za knjigu Republike Slovenije, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske i Fondacija S. Fišer.

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*Above the battle's fury –
Clouds and trees and grass.*

William Carlos Williams*

* „Nad pomamom bitke – oblaci i drveće i trava“, iz pesme „Marku Antoniju na nebu“ (prevela s engleskog Dubravka Popović Srđanović), u: Vilijam Karlos Vilijams, *Izabrane pesme*, Nolit, Beograd, 1983, str. 21–22. (Prim. prev.)

Biti uzdignut – smeh, klicanje, neobuzdana radost – ovo osećanje prati sećanje na jedan doživljaj, jednu sliku, prvu koja mi se urezala u sećanje. I s tom slikom za mene počinje svest o samom sebi, pamćenje: dolazim iz bašte u kuhinju, gde stoje odrasli, majka, otac, sestra. Stoje i gledaju me. Biće da su nešto rekli, nešto čega se više ne sećam, možda: Pogledaj, ili su pitali: Vidiš li nešto? I biće da su pogledali ka belom ormaru, za koji su mi kasnije rekli da je bio ostava za metle. Tamo, upravo to mi se urezalo kao slika, iznad ormara, promalja se kosa, plava kosa. Iza njega se neko sakrio – i onda izlazi moj brat, i podiže me uvis. Njegovog lica ne mogu da se setim, kao ni onoga što je nosio, verovatno uniformu, ali se jasno sećam te situacije: kako me svi gledaju, kako otkrivam tu plavu kosu iza ormara, i onda to osećanje da me visoko uzdiže – kako lebdim.

To je moje jedino sećanje na šesnaest godina starijeg brata, koji je nekoliko meseci kasnije, krajem septembra, bio teško ranjen u Ukrajini.

30. 9. 1943.

moj dragi tata,

Nažalost sam 19. teško ranjen tenkovski projektil pogodio me me u obe noge koje su mi odsekli. Desnu nogu su odsekli ispod kolena a levu do butine mnogo jake bolove nemam više uteši majčicu sve će proći, za nekoliko nedelja sam u Nemačkoj onda me možeš poseti nisam bio neoprezan

ovim bih završio

pozdravlja tebe, mamu Uvea i sve ostale

Tvoj Kurdel

Dana 16. 10. 1943. u 20.00, preminuo je u vojnom karantinu 623.

Odsutan a ipak prisutan, pratio me je kroz detinjstvo, u majčinoj tuzi, u očevim sumnjama, u nagoveštajima koje bi roditelji razmenjivali. O njemu se pričalo, to su bile one male, uvek slične situacije koje su ga pokazivale kao odvažnog i pristojnog. I kada se nije govorilo o njemu, ipak je bio prisutan, prisutniji od drugih mrtvih, kroz priče, fotografije i u očevim poređenjima koja su se odnosila na mene, *onog koji je došao posle.*

Više puta sam pokušavao da pišem o bratu. Ali svaki put bih ostajao na pokušaju. Čitao sam njegova pisma sa fronta i dnevnik koji je vodio dok je učestvovao u napadu na Rusiju. Mala sveska u svetlosmeđem povezu sa natpisom *Beleške.*

Hteo sam da uporedim bratovljeve zapise sa ratnim dnevnikom njegove SS-divizije* „Mrtvačka glava“, kako bih saznao sve do tančina, više nego iz njegovih nekoliko taksativnih unosa. Ali svaki put kada bih se uneo u dnevnik ili pisma, ubrzo bih ponovo prekidao sa čitanjem.

Bojažljivo uzmicanje u sebe, kakvo sam kao dete upoznao iz jedne bajke, iz priče o vitezu Plavobradom. Majka mi je uveče čitala bajke braće Grim, mnoge i više puta, takođe bajku o Plavobradom, ali njen kraj nika-da nisam želeo da čujem. Toliko je bilo strašno kada njegova žena, pošto je on oputovao, uprkos zabrani, hoće da proдре u zaključanu sobu. Na tom mestu sam molio majku da mi ne čita dalje. Tek godinama kasnije, već sam bio odrastao, pročitao sam bajku do kraja.

Otključala je, i kako su se vrata otvorila, u susret joj je pokuljala krv u potocima, a na zidovima, svuda unao-kolo, videla je mrtve žene kako vise, od nekih su ostale još samo kosti. Toliko se uplašila da je istog trena zalupila vrata, ali je pritom ključ iskočio iz brave i upao u lokvu krvi. Užurbano ga podiže i htede da ga obriše od krvi, ali uzalud, čim bi očistila jednu stranu, na drugoj bi se krv opet pojavila.

Drugi razlog je bila majka. Dok je bila živa, nisam mogao da pišem o bratu. Unapred sam znao šta bi

* SS (skraćena od nem. *Schutzstaffel*, odbrambene snage), elitna paravojna organizacija, „pretorijanska straža“ Nationalsocijalističke partije u Nemačkoj. (Prim. prev.)

odgovorila na moja pitanja. Mrtve treba pustiti da poživaju u miru. Tek kada je preminula i sestra, posljednja koja ga je poznavala, bio sam slobodan da pišem o njemu, a biti slobodan značilo je moći postaviti sva pitanja, ne morati se obazirati ni na šta i ni na koga.

S vremena na vreme, sanjam brata. Većinom su to ostaci snova, nekoliko slika, situacija, reči. Jedan san mi se dobro urezao u sećanje.

Neko želi da prodre u stan. Jedna prilika stoji ispred, tamna, prljava, blatnjava. Želim da zadržim vrata. Ta prilika, bez lica, pokušava na silu da uđe. Svom snagom se navaljujem na vrata, odgurujem tog čoveka bez lica, koji je, u to sam siguran, moj brat. Napokon uspevam da zatvorim vrata i da ih zaključam. Ali na moje zaprepašćenje, u rukama držim grubu, poderanu jaknu.

Brat i ja.

U drugim snovima ima isto lice kao na fotografijama. Samo na jednoj slici je u uniformi. Očevih fotografija ima mnogo – sa čeličnim šlemom ili bez njega, s vojničkom kapom, u radnoj i paradnoj uniformi, s pištoljem i mačem ratnog vazduhoplovstva. Sa bratom u uniformi postoji samo ta jedna fotografija koja ga pokazuje, s karabinom u ruci, na nekom vojnom zboru u dvorištu kasarne. On se na njoj vidi samo izdaleka i toliko nejasno da je samo majka mogla tvrditi kako ga je odmah prepoznala.

Jedna fotografija, u civilu, verovatno snimljena u vreme kada se dobrovoljno prijavio u oružani SS, stoji, otkako o njemu pišem, na mojoj polici za knjige: snimljena pomalo odozdo, pokazuje njegovo lice, usko, glatko, a jedva nagoveštena uspravna bora između obrva daje mu nekakav zamišljen i strog izraz. Plava kosa začesljana je ulevo.

Priča koju je majka stalno iznova pripovedala glasila je kako je hteo da se dobrovoljno prijavi u oružani SS i kako je pritom zalutao. Govorila je to na takav način kao da je ono što je zatim sledilo bilo moguće izbeći. Priča koju sam tako rano i toliko često slušao da mi se čini kao da sve to jasno vidim pred očima, kao da sam to lično proživio.

Godine 1942, u decembru, jednog neuobičajeno hladnog dana, kasno popodne, odvezao se ka Oksencolu gde su se nalazile kasarne SS-a. Putevi su bili pokriveni snegom. Nije bilo putokaza, zalutao je u pomrčini koja se spuštala, ali je išao dalje, prošao i poslednje kuće u pravcu ka kasarnama čiji je položaj na karti dobro upamtio. Na vidiku nije bilo nikoga. Krenuo je ka čistini. Na nebu ni oblaka, i samo se preko udolina i potočića izdiže tanka magla. Mesec je upravo izašao nad ševarom. Brat bi već da se vrati, kad opazi nekog čoveka. Tamna prilika stajala je na ivici puta i preko zavejanog polja gledala ka mesecu.

Na trenutak brat okleva jer čovek kao skamenjen stoji, i ne pomera se čak ni kada je morao da čuje korake koji su mu se, škripeći kroz sneg, primicali. Brat ga

pita da li poznaje put do kasarni SS-a. Jedan poduži trenutak ovaj čovek se ne miče, kao da ništa ne čuje, potom se polako okreće i kaže: pogledaj. Mesec se smeši. A kada moj brat opet pita za put do kasarni, čovek mu kaže da treba da ga sledi, i istog časa kreće, brzo, snažno korača, grabi ne osvrćući se, bez predaha, kroz noć. Uveliko je već prošlo vreme dok kog je trebalo da stigne do odseka za regrutaciju. Moj brat pita za put do železničke stanice, ali čovek ne odgovara i korača dalje, pored neosvetljenih seoskih kuća, pored štala iz kojih se čuje promuklo mukanje krava. Pod nogama u kolotečinama pucketa led. Moj brat nakon izvesnog vremena pita da li su zaista na pravom putu. Čovek zastaje, okreće se i kaže: da, idemo ka mesecu, vidi, mesec se smeje, smeje se jer mrtvi tako ukočeno leže.

Noću, kada je došao kući, brat je ispričao da ga je prožela jeza, i da je kasnije, nakon što je pronašao železničku stanicu, sreo dva policajca koji su tragali za ludakom, odbeglim iz ustanove na Alsterdorferu.

I onda?

Sledećeg dana otišao je ranom zorom, našao kasarnu i vojni odsek, smesta bio primljen: visok 1,85 m, plavokos, plavih očiju. Tako je postao pripadnik tenkovskih inženjerijskih jedinica u SS-diviziji „Mrtvačka glava“. Osamnaest godina mu je bilo.

Među SS-divizijama, njegova je važila za elitnu, poput divizija „Rajh“ i „Telesna garda Adolfa Hitlera“. Divizija „Mrtvačka glava“ formirana je 1939. od pripadnika stražarske grupe iz koncentracionog logora Dahau. Kao posebno obeležje, njeni vojnici nosili su mrtvačku

glavu ne samo na kapi, kao ostale SS-jedinice, već i na reveru.

Čudnu osobinu je imao kao dečak: povremeno bi iščezao u kući. I to ne zato što se bojao nekakvog kažnjavanja, nego bi nestao *tek tako*, bez uočljivog razloga. Odjednom ga nije bilo moguće naći. I isto tako bi se odjednom pojavio. Majka ga je pitala gde se krio. On ništa ne bi odao.

Bilo je to u vreme kada fizički beše prilično slab. Doktor Morthorst je utvrdio da je malokrvan i da mu srce preskače. U to doba brat nije izlazio napolje da bi se igrao. Nije izlazio iz stana, nije išao u radnju do koje se stizalo preko stepeništa, takođe ni u radionicu koju je otac nazivao *ateljeom*. Naprosto bi nestao u lako preglednom stanu sa četiri sobe, kuhinjom, kupatilom i jednom ostavom. Majka samo što bi izašla iz sobe i brzo se vratila, a njega više nije bilo. Dozivala bi ga, gledala ispod stola, tražila u ormaru. Ništa. Činilo se kao da je ispario. To je bila njegova tajna. Jedina čudna stvar u vezi s tim dečakom.

Kasnije, godinama kasnije, pričala je majka, kada su popravljali prozore u stanu, otkrila je drveni podest koji je, pošto se stan nalazio u prizemlju, služio kao prozorska daska. On se mogao pomerati i iza njega su našli pračke, džepnu lampu, sveske i knjige koje su opisivale životinje u divljini, lavove, tigrove, antilope. Majka se više nije mogla setiti naslova ostalih knjiga. Mora da je tamo unutra sedeo i čitao. Osluškiavao je, pratio korake, glasove majke i oca, i bio nevidljiv.

Kada je majka otkrila skrovište, brat je već bio u vojsci. Kada je, taj jedan jedini put, došao na odsustvo, propustila je priliku da ga za to pita.

Kao dete bledunjav, gotovo *proziran*. I tako je lako mogao nestati i iznenada nanovo iskrsnuti, sedeo bi za stolom kao da se ništa nije dogodilo. Na pitanje gde se krio, rekao bi samo „ispod patosa“. Što i nije bilo sasvim pogrešno. Njegovo držanje je bilo neobično, ali majka nije dalje zapitkivala, nije ga ni uhodila, a ni ocu ništa nije govorila.

Bio je bojažljivo dete, govorila je majka.

Nije lagao. Bio je pristojan. A pre svega, bio je hrabar, govorio je otac, još kao dete. *Hrabri dečak*. Tako ga je opisivala i dalja rodbina. Jezikom određen, što je verovatno i sam znao.

Zapisi u njegovom dnevniku počinju s proleća 1943, četrnaestog februara, i završavaju se 6. avgusta 1943, šest nedelja pre ranjavanja, deset nedelja pre smrti. Nijedan dan nije preskočen. A onda, odjednom, zapisi prestaju. Zašto? Šta se desilo sedmog avgusta? Posle toga postoji samo još jedan zapis bez datuma, ali o tome će biti govora kasnije.

Feb. 14.

Svakog časa čekamo na borbu. Od pola deset u stanju pripravnosti.

Feb. 15.

Opasnost prošla, čekanje.

Tako to ide dalje, dan za danom. I onda još jednom čekanje, zatim uobičajena rutina ili postrojavanja bivaju češća.

Feb. 25.

Idemo u napad na jednom proplanku. Rus se povlači. Noću paljba na pisti za sletanje.

Feb. 26.

Vatreno krštenje. Rus je potisnut za jedan bataljon. Noću na položaju sa šarcem bez zimske garderobe.

Feb. 27.

Prečešljavamo teren. Dosta plena! pa napredujemo dalje.

Feb. 28.

1. dan mira, veliki lov na vaške, dalje ka Oneldi.

Na jednom od tih mesta ranije sam zastajao i oklevao da dalje čitam. Da lov na vaške nije podrazumevao, možda, nešto sasvim drugo, a ne prosto trebljenje uniforme?* S druge strane, ne bi pisalo *1. dan mira*. Ali onda ono: *Dosta plena!*

Šta se krije iza toga? Oružje? Zbog čega taj znak uzvika, koji se inače retko nalazi u njegovim beleškama?

Mart 14.

*Avioni. Ivani** nas napadaju. Moj preteški plen moj MG*** puca kao lud jedva držim cev, nekoliko pogodaka.*

* Moguća aluzija na „Entläusung“, trebljenje vaški (ovde: Läusejagd) – eufemističan pojam koji je za vreme nacionalsocijalizma označavao istrebljenje Jevreja koji su izjednačavani sa vašima. (Prim. prev.)

** Nemački hiperonim za Ruse u žargonu, stoga što je Ivan najčešće rusko muško ime. (Prim. prev.)

*** Skraćenica za mašinku (nem.: *Maschinengewehr* – MG), koja se kod nas nazivala i mašingever, ali se zapravo radilo o mitraljezu kao delu tenkovskog naoružanja. (Prim. prev.)